

عنوان:

تحلیل مبانی قرآنی و روایی ویژگی‌های حاکم اسلامی در عصر غیبت با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری (دامت برکاته)

محقق: حجت الاسلام عباس قلی پور

**وابستگی سازمانی: [سپاه امام صادق علیه السلام – ناحیه مقاومت سپاه خاتم الانبیاء
شهرستان عسلویه – دفتر نمایندگی ولی فقیه]**

تاریخ: ۱۴۰۴/۶/۲۰

چکیده

این پژوهش با هدف تبیین مبانی قرآنی و روایی ویژگی‌های حاکم اسلامی در عصر غیبت، با تأکید بر دیدگاه‌های مقام معظم رهبری (مدظله العالی) انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که از منظر مقام معظم رهبری، حاکم اسلامی در عصر غیبت باید برخوردار از ویژگی‌های فردی نظیر عدالت، تقوا، علم و فقاہت، تدبیر و شجاعت، و ویژگی‌های خانوادگی مانند اصالت خاندان، تربیت صحیح دینی و دینداری عمیق باشد. این ویژگی‌ها، که ریشه در آیات نورانی قرآن کریم و روایات معتبر معصومین (علیهم السلام) دارند، نه تنها مشروعیت الهی نظام اسلامی را تضمین می‌کنند، بلکه مقبولیت اجتماعی، کارآمدی مدیریتی و زمینه‌سازی برای ظهور حضرت بقیه‌الله الاعظم (عجل الله تعالی فرجه الشریف) را تقویت می‌نمایند. این تحقیق با تحلیل دقیق این خصائص، الگویی جامع و کاربردی برای ارزیابی و گزینش حاکمان اسلامی در راستای هدایت جامعه به سوی کمال و سعادت ارائه می‌دهد.

کلمات کلیدی: مبانی قرآنی، مبانی روایی، حاکم اسلامی، عصر غیبت، ولایت فقیه، مقام معظم رهبری.

انسان به عنوان موجودی اجتماعی، برای دستیابی به کمال و سعادت، نیازمند نظم و قانون است. در اندیشه اسلامی، تشکیل حکومت نه تنها ضرورتی اجتماعی، بلکه عبادتی الهی و ابزاری برای اجرای احکام شریعت و تحقق عدالت است. در عصر غیبت کبری، که دسترسی مستقیم به امام معصوم (عج) ممکن نیست، شناسایی ویژگی‌های حاکم اسلامی به عنوان جانشین شرعی و عقلانی امام، از اهمیت بسزایی برخوردار است. مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، به عنوان فقیهی جامع‌الشرایط و رهبری با تجربه عملی در مدیریت نظام اسلامی، دیدگاه‌های عمیقی در این زمینه ارائه داده‌اند که ریشه در منابع اصیل اسلامی (قرآن و سنت) دارند. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به این پرسش اصلی پاسخ می‌دهد: **مبانی قرآنی و روایی ویژگی‌های حاکم اسلامی در عصر غیبت از منظر مقام معظم رهبری چیست؟** اهداف پژوهش شامل استخراج و تحلیل این ویژگی‌ها در دو بعد فردی و خانوادگی، و ارائه الگویی جامع برای تبیین شایستگی‌های حاکم اسلامی است.

مبانی نظری پژوهش

۱- مفهوم شناسی

- **حاکم اسلامی:** در فرهنگ اسلامی، حاکم فردی است که با استناد به شریعت، مسئولیت اداره جامعه و اجرای احکام الهی را بر عهده دارد. بر اساس آیه شریفه «إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ» (انعام: ۵۷)، حاکمیت بالاصاله از آن خداوند است و در مرتبه بعد، به پیامبر (ص)، ائمه معصومین (ع) و در عصر غیبت، به فقهای جامع الشرایط واگذار شده است.
- **عصر غیبت:** دوره‌ای است که امام دوازدهم (عج) از نظرها پنهان است و مطابق توقیع شریف ایشان، فقهای عادل و آگاه به زمان، مسئولیت هدایت دینی و سیاسی جامعه را بر عهده دارند.
- **مبانی قرآنی و روایی:** آیات قرآن کریم و روایات منقول از پیامبر (ص) و اهل بیت (ع) به عنوان منابع اصلی استنباط، شالوده نظری و ویژگی‌های حاکم اسلامی را تشکیل می‌دهند.

۲- جایگاه حکومت اسلامی در عصر غیبت

از دیدگاه مقام معظم رهبری، تشکیل حکومت اسلامی در عصر غیبت نه تنها جایز، بلکه واجب است، زیرا اجرای احکام الهی، تحقق عدالت و حفظ کیان امت اسلامی بدون نظام حکومتی ممکن نیست. ایشان ولایت فقیه را امتداد خط امامت و ضامن تداوم ارزش‌های اسلامی می‌دانند. این دیدگاه مبتنی بر ادله عقلی (لزوم حفظ نظم اجتماعی) و نقلی (روایات معتبر در باب ولایت فقیه) است. به گفته ایشان، حاکم اسلامی باید با هدایت جامعه به سوی کمال، زمینه‌ساز ظهور حضرت مهدی (عج) باشد.

ویژگی‌های حاکم اسلامی و مستندات قرآنی و روایی

ویژگی‌های حاکم اسلامی از منظر مقام معظم رهبری در دو دسته فردی و خانوادگی قابل بررسی است. این دسته‌بندی نشان‌دهنده نگاهی جامع به شخصیت حاکم است که هم شایستگی‌های شخصی و هم بستر تربیتی او را در بر می‌گیرد.

جدول ۱: دسته‌بندی ویژگی‌های حاکم اسلامی از منظر مقام معظم رهبری (حفظه الله تعالی)

ردیف	ویژگی حاکم اسلامی	مبنای قرآنی	متن کامل آیه	سوره و آیه
۱	عدالت	نحل: ۹۰	إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ ۚ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ	نحل، آیه ۹۰
۲	تقوا	حشر: ۱۸	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ	حشر، آیه ۱۸
۳	علم و فقاہت	زمر: ۹	قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ۚ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ	زمر، آیه ۹
۴	تدبیر و شجاعت	بقره: ۲۴۷	إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۖ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ	بقره، آیه ۲۴۷
۵	تربیت صحیح خانوادگی	تحریم: ۶	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ	تحریم، آیه ۶
۶	دینداری خانواده	طه: ۱۳۲	وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا ۖ لَا تَسْأَلْ رِزْقًا ۚ نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ	طه، آیه ۱۳۲
۷	صمیمیت خانوادگی	روم: ۲۱	وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ	روم، آیه ۲۱

۱-۲ ویژگی‌های فردی

۱-۱-۲ عدالت و انصاف

عدالت، به عنوان رکن اصلی حاکمیت اسلامی، ملکه‌ای نفسانی است که فرد را از گناه بازمی‌دارد و او را به رعایت حقوق الهی و انسانی ملزم می‌کند. مقام معظم رهبری عدالت را نه تنها هدف انبیاء، بلکه محور اصلی حکومت مهدوی می‌دانند. ایشان با استناد به آیه «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (نحل: ۹۰)، عدالت را نشانه خدامحوری و پایه مشروعیت نظام اسلامی معرفی می‌کنند. در روایتی از امام علی (ع) آمده است: «الْعَدْلُ يَضَعُ الْأُمُورَ مَوَاضِعَهَا» (نهج البلاغه، حکمت ۴۳۷)، که نشان‌دهنده نقش عدالت در نظم‌بخشی به جامعه است.

۲-۱-۲ تقوا

تقوا، به معنای خودنگهداری در برابر گناه، از ویژگی‌های بنیادین حاکم اسلامی است. مقام معظم رهبری تقوا را «کلید تشخیص حق از باطل» می‌دانند و تأکید می‌کنند که حاکم باید با مراقبت دائمی، از انحرافات شخصی و اجتماعی مصون بماند. این ویژگی ریشه در آیاتی مانند «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ» (حشر: ۱۸) دارد. همچنین، امام علی (ع) در نامه به مالک اشتر، تقوا را اولین سفارش خود قرار داده و می‌فرماید: «أَوْصِيكَ بِتَقْوَى اللَّهِ» (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

۳-۱-۲ علم و فقاہت

حاکم اسلامی باید عالم به احکام شرعی و قادر به استنباط آن‌ها (اجتهاد) باشد. مقام معظم رهبری بر لزوم «آگاهی به زمان» تأکید دارند و معتقدند فقیه حاکم باید با اجتهاد پویا، توانایی حل مسائل نوپدید را داشته باشد. این شرط مبتنی بر آیه «هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ» (زمر: ۹) و روایت «الْعَالِمُ بِزَمَانِهِ لَا تَهْجُمُ عَلَيْهِ اللَّوَابِسُ» (بحار الأنوار، ج ۲، ص ۹۶) از امام صادق (ع) است.

۴-۱-۲ تدبیر و شجاعت

مدیریت خردمندانه و شجاعت در تصمیم‌گیری، از دیگر شروط حاکم اسلامی است. مقام معظم رهبری خردمندی را همراه با شجاعت، ویژگی برجسته انبیاء می‌دانند و می‌فرمایند: «تصمیم‌گیری باید خردمندانه و شجاعانه باشد، نه از روی ترس». آیه «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ» (بقره: ۲۴۷) در داستان طالوت، بر اهمیت شایستگی مدیریتی تأکید دارد. امام علی (ع) نیز می‌فرماید: «يَحْتَاجُ الْإِمَامُ إِلَى قَلْبٍ عَقُولٍ وَلِسَانٍ قَوُولٍ وَجَنَانٍ عَلَى إِقَامَةِ الْحَقِّ صَوُولٍ» (نهج البلاغه، حکمت ۱۷۳).

۲-۲-ویژگی های خانوادگی

۱-۲-۲-اصالت و شرافت خانوادگی

اصالت خانوادگی به معنای پرورش در خاندانی صالح و با سابقه نیکو، در شکل گیری شخصیت حاکم و پذیرش او توسط جامعه مؤثر است. مقام معظم رهبری خانواده را بنیان اصلاح جامعه می داند و بر نقش آن در تربیت افراد شایسته تأکید دارند. این مفهوم در سیره معصومین (ع) نیز دیده می شود؛ چنان که امام سجاد (ع) خود را با عنوان «أَنَا ابْنُ فَاطِمَةَ الزَّهْرَاءِ» معرفی می کردند. آیه «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» (حجرات: ۱۳) نشان می دهد که تقوا ملاک اصلی برتری است، اما اصالت خانوادگی می تواند مکمل آن باشد.

۲-۲-۲-تربیت صحیح

خانواده به عنوان نخستین نهاد تربیتی، نقش کلیدی در شکل گیری شخصیت حاکم دارد. مقام معظم رهبری معتقدند: «تربیت سالم در خانواده، اساس اصلاح جامعه است». آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا» (تحریم: ۶) بر مسئولیت والدین در تربیت دینی فرزندان تأکید دارد. این امر در سیره پیامبر (ص) و ائمه (ع) نیز مشهود است.

۳-۲-۲-دینداری خانواده

دینداری کانون خانواده، عامل استحکام و مصونیت آن در برابر آسیب هاست. مقام معظم رهبری اجرای احکام اسلامی در خانواده را ضامن آرامش و سلامت آن می دانند. آیه «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا» (طه: ۱۳۲) بر ایجاد فضای عبادی در خانواده تأکید دارد. سیره لقمان حکیم در قرآن نیز نمونه ای از تربیت دینی است.

۴-۲-۲-صمیمیت و وفاداری

روابط عاطفی و محبت آمیز در خانواده، اساس دوام آن است. قرآن کریم در آیه «وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» (روم: ۲۱) هدف تشکیل خانواده را ایجاد آرامش و محبت می داند. مقام معظم رهبری نیز بر نقش محبت در حفظ خانواده تأکید دارند، اما هشدار می دهند که این روابط نباید مانع انجام وظایف اجتماعی و دینی شود.

تحلیل و جمع‌بندی

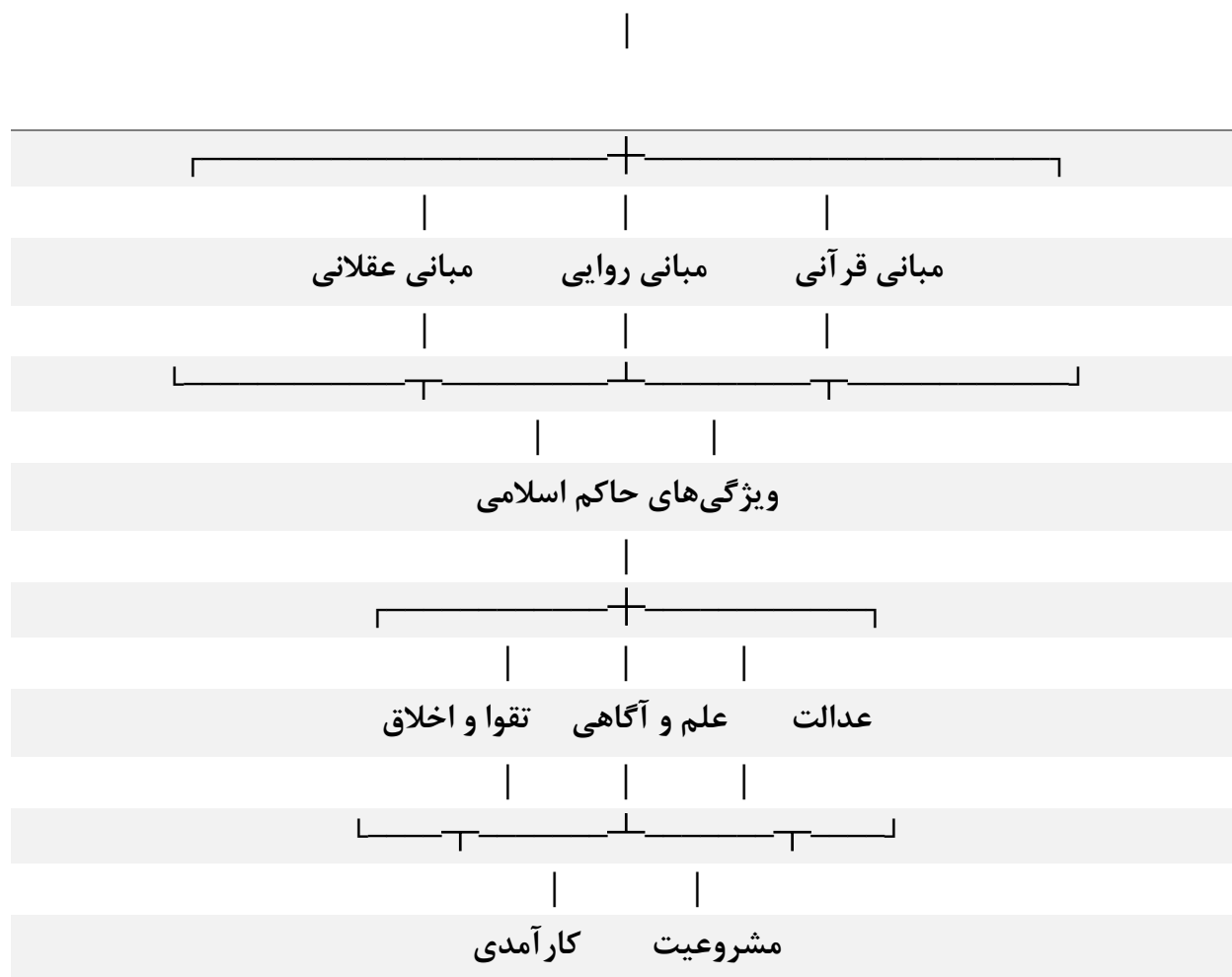
دیدگاه مقام معظم رهبری درباره ویژگی‌های حاکم اسلامی، نگاهی ژرف و چندلایه است که هم از سرچشمه‌های ناب دینی چون قرآن کریم و روایات اهل بیت (ع) بهره می‌برد، و هم از تجربه‌های زیسته در عرصه مدیریت نظام اسلامی. این نگاه، حاکم را صرفاً یک مدیر اجرایی نمی‌بیند، بلکه او را انسانی متعهد، آگاه و تربیت‌یافته می‌داند که باید در ساحت فردی، عدالت‌محور و باتقوا باشد؛ صفاتی که ریشه در آموزه‌هایی چون «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ» دارند و در کلام امیرالمؤمنین (ع) در نهج‌البلاغه بارها مورد تأکید قرار گرفته‌اند. این ویژگی‌ها نه تنها جنبه اخلاقی دارند، بلکه به مثابه ستون‌های اصلی اعتماد عمومی و مشروعیت دینی حاکمیت اسلامی عمل می‌کنند.

از سوی دیگر، مقام معظم رهبری بر اهمیت تربیت خانوادگی حاکم نیز تأکید دارند؛ چرا که خانواده، نخستین مدرسه انسان‌سازی است. آیات تربیتی قرآن و سیره عملی معصومین (ع) نشان می‌دهند که حاکمی که در محیطی سالم، متعادل و مبتنی بر ارزش‌های الهی پرورش یافته باشد، بهتر می‌تواند جامعه را به سوی تعالی هدایت کند. در این نگاه، حاکم اسلامی باید فردی جامع‌الاطراف باشد؛ کسی که هم درونی پاک و منضبط دارد و هم در بستر خانوادگی، الگوی تربیتی مناسبی را تجربه کرده است. چنین فردی، نه تنها توانایی اداره امور را دارد، بلکه با نگاهی انسانی و الهی، جامعه را به سوی رشد، عدالت و معنویت سوق می‌دهد.

نمودار ۱: ارتباط مبانی دینی و ویژگی‌های حاکم اسلامی

نموداری که در مرکز آن «حاکم اسلامی» قرار دارد و با فلش‌هایی به «مبانی قرآنی»، «مبانی روایی»، «مبانی عقلانی» و «ویژگی‌های فردی و خانوادگی» متصل است. این بخش‌ها نیز با خطوطی به یکدیگر مرتبط هستند، نشان‌دهنده داشتن این ویژگی‌ها برای هدایت جامعه اسلامی می‌باشد.

مبانی دینی

نتیجه‌گیری

ویژگی‌های حاکم اسلامی در عصر غیبت، از منظر مقام معظم رهبری، الگویی جامع و ریشه‌دار در منابع دینی ارائه می‌دهد. این ویژگی‌ها، که شامل شایستگی‌های فردی (عدالت، تقوا، علم، تدبیر و شجاعت) و خانوادگی (اصالت، تربیت صحیح، دینداری و صمیمیت) است، نه تنها مشروعیت الهی نظام اسلامی را تضمین می‌کنند، بلکه با تقویت مقبولیت مردمی و کارآمدی نظام، زمینه‌ساز ظهور حضرت مهدی (عج) می‌شوند. این پژوهش می‌تواند مبنایی برای مطالعات آینده در زمینه شاخص‌های عملیاتی برای گزینش و ارزیابی مدیران نظام اسلامی باشد.

فهرست منابع

الف) قرآن کریم

ب) منابع عربی

۱. ابن ابی‌الحدید، عبدالحمید. (۱۴۰۴ ق). *شرح نهج‌البلاغه*. قم: کتابخانه آیت‌الله مرعشی نجفی.
۲. حر عاملی، محمد بن حسن. (۱۴۰۹ ق). *وسائل‌الشیعة*. قم: مؤسسه آل‌البیت (ع).
۳. کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ ق). *الکافی*. تهران: دار الکتب الإسلامية.
۴. مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ ق). *بحار‌الأنوار*. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
۵. نوری، میرزا حسین. (۱۴۰۸ ق). *مستدرک‌الوسائل*. قم: مؤسسه آل‌البیت (ع).

ج) منابع فارسی

۱. خامنه‌ای، سید علی. (۱۳۹۰). *طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن*. تهران: صهبا.
۲. خامنه‌ای، سید علی. بیانات در دیدارها و خطبه‌های نماز جمعه. قابل دسترسی در: [پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری].
۳. جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۸). *ولایت فقیه: ولایت فقاها و عدالت*. قم: اسراء.
۴. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۴). *تفسیر نمونه*. تهران: دار الکتب الإسلامية.